

RECENSIÓN

Álvarez Blanco, Rosario, Dubert García,
Francisco e Sousa Fernández, Xulio, eds. (2020).
*Atlas Lingüístico Galego. Volume VII. Léxico.
O ser humano (II)*. A Coruña / Santiago de
Compostela: Fundación Barrié / Universidade
de Santiago de Compostela, 650 pp.
/ Marta Negro Romero

**Álvarez Blanco, Rosario, Dubert García, Francisco e
Sousa Fernández, Xulio, eds. (2020).
*Atlas Lingüístico Galego. Volume VII. Léxico.
O ser humano (II). A Coruña / Santiago
de Compostela: Fundación Barrié / Universidade
de Santiago de Compostela, 650 pp.***

Marta Negro Romero
Instituto da Lingua Galega
marta.negro@usc.gal

O *Atlas Lingüístico Galego* (ALGa) é un proxecto case fundacional do Instituto da Lingua Galega (ILG) da Universidade de Santiago de Compostela e un dos de maior envergadura da institución. Constantino García asumiu a encarga de Manuel Alvar de realizar en Galicia as enquisas para o *Atlas Linguarum Europae* (ALE), e mais, de paso, para o *Atlas Lingüístico de España e Portugal* (ALEP). Naceu deste xeito en 1973 o proxecto do ALGa, realizando o traballo de campo Rosario Álvarez, Francisco Fernández Rei e Manuel González González entre 1974 e 1976, en 167 puntos da xeografía galega e en zonas de fala galega de Asturias, León e Zamora. O cuestionario constaba de 2711 preguntas de fonética, gramática e léxico. Como sinalan Álvarez e Sousa (2017, p. 64), a magnitude do cuestionario é inusual para unha obra das súas características, pero explícase pola necesidade existente dunha recollida sistemática da rica variación diatópica do galego tradicional para poder acometer o labor de normativización do galego.

A publicación dos datos do ALGa iniciouse en 1990 co primeiro volume sobre a morfoloxía verbal, e no ano 2020 saíu á luz, coordinado por Rosario Álvarez, Francisco Dubert García e Xulio Sousa e redactado por Raquel Vila-Amado, o sétimo volume, que é o obxecto da nosa atención. Este é o segundo dedicado ao léxico relacionado co ser humano, despois de publicarse en 2005 o quinto volume *Léxico. O ser humano (I)*, elaborado a partir da información dos cuestionarios referida ao campo semántico do corpo humano e constituído por 300 mapas. Este segundo volume contén 294

mapas de léxico tamén referido ao ser humano, aínda que de campos moito máis heteroxéneos ca os contidos no precedente.

Ao igual ca nos volumes anteriores, antes de presentar os datos, na introdución (pp. 7-17) ofrécese información sobre a procedencia dos materiais, as localidades investigadas (ordenadas en primeiro lugar pola clave de referencia, despois polo nome do concello e, por último, alfabeticamente), os tipos de mapas e a súa ordenación xunto coas lendas e as notas. A parte nuclear do volume é a dedicada aos mapas (pp. 19-609), e iníciase cun mapa coa relación de localidades ao que seguen os 294 mapas que presentan a información cartografada. A heteroxeneidade dos datos deste volume é ben salvada mediante o seu agrupamento en seis grandes clases que facilitan a súa consulta:

- a. A familia: do mapa 1 ao 41.
- b. A idade das persoas: do mapa 42 ao 48.
- c. A vida en sociedade: do mapa 49 ao 128.
- d. As medidas e os instrumentos de medición: do mapa 129 ao 161.
- e. As ocupacións e os oficios: do mapa 162 ao 224.
- f. As ferramentas de traballo non relacionadas coa agricultura, a pesca e a vida doméstica: do mapa 225 ao 294.

A información recadada para cada unha das variables léxicas analizadas preséntase a dobre cara: na esquerda, o mapa cos símbolos interpretativos correspondentes; e na dereita, o número de mapa e o título, a relación de variantes e os símbolos que as representan na parte superior da páxina, con toda a información identificativa e explicativa ordenada temática e numericamente en notas na parte inferior.

Neste volume, como acontecía nos anteriores, a información cartográfica está excelentemente representada. A forma de visualización escollida, mediante o uso de diversos símbolos e cores (negra, verde, azul e maxenta), facilita a interpretación da información, pois permite visualizar dunha soa ollada a distribución das variantes e dos grupos de variantes no territorio lingüístico galego. Os símbolos formalmente máis sinxelos son asignados ás formas léxicas de morfoloxía máis simple e as variantes que resultan de procesos de mudanza fónica ou morfolóxica similares levan símbolos

semellantes. A cor negra resérvase para as formas máis comúns ou de maior extensión, e as outras cores, xunto a símbolos máis rechamantes, para as menos frecuentes. Os castelanismos aparecen representados mediante unha cruz, ou cunha cruz dentro dun círculo cando a forma está moi estendida por todo o territorio.

En canto á tipoloxía dos mapas, a maioría mostran unha gran variedade e riqueza léxica, coa dificultade que isto supón á hora da súa elaboración, e son escasos os que presentan unha única variante para todo o territorio. Neste volume encontramos un conxunto singular de mapas conformado polos relacionados coas medidas e os instrumentos de medición. A partir de catro preguntas do cuestionario elaboráronse 31 mapas con variantes que non son estritamente equivalentes entre si, porque se empregan con distintos valores no territorio de fala galega (un ferrado, por exemplo, non ten a mesma equivalencia en todos os puntos). Tamén constitúen un grupo particular os mapas das formas de saúdo, nos que as variantes non se asocian por un mesmo significado, senón por un mesmo valor ou fin comunicativo.

En gran parte dos mapas o título coincide cunha das variantes rexistradas e é tamén a forma común no estándar galego (32. *Curmán*, 34. *Nora*). Nalgúns casos, como explican os autores (p. 13), debido ao carácter singular das variables representadas, o título é unha frase descritiva do concepto, do tipo de información procurada ou do contexto en que se insire a forma analizada (47. *Mozo de 17 anos en diante*, 145. *Unidades menores (superficie)*, 157. *Estar tolo por alguén*). Un grupo reducido de mapas leva por título unha forma estándar que non aparece entre as variantes recollidas (163. *Grazas*).

As variantes, ao igual ca nos outros volumes dedicados ao léxico, transcríbense en grafía convencional. Só nuns poucos mapas encontramos indicacións sobre a realización fonética que se considera de interese e non figura nos volumes anteriores, como é o caso dos mapas 13, 44, 84 ou 111. Nas notas é onde se ofrece a información completa das variantes fonéticas rexistradas e tamén se remite nalgúns casos ao volume de fonética do ALGa para encontrar información complementaria.

As distintas formas léxicas aparecen dispostas nun máximo de catro columnas e ordenadas tendo en conta diversos criterios:

léxico-semántico (o agrupamento realízase por familias léxicas), morfolóxico (as formas simples van antes das derivadas) e socio-lingüístico (os castelanismos preséntanse ao final da súa serie léxica); aínda que cando se fai necesaria a utilización de tres ou de catro columnas, comprobamos que a última non segue o criterio léxico-semántico, debido á heteroxeneidade dos datos, e preséntanse xuntas variantes de familias léxicas diferentes. Nalgúns casos, incluso, non se emprega este criterio en ningunha das columnas polo volume de variantes manexado, como acontece en 17. *Fillo ilexítimo* ou en 159. *Medida acugulada*. Noutros mapas percibimos que se agrupan na mesma columna variantes diversas porque pertencen a un rexistro diferente ao da forma ou formas principais (5. *Esposa*, 6. *Marido*) ou responden a un mesmo proceso de creación de palabras (en 180. *Cabreiro*, as palabras *cabreiro* e *chiveiro* figuran na mesma columna e, en 181. *Besteiro*, sucede o mesmo con *besteiro*, *cabaleiro*, *burreiro*, *muleiro* e *poltreiro*). A este respecto, bótase en falta algunha explicación na introdución sobre o proceder xeral á hora de realizar os distintos agrupamentos das variantes.

As notas recollen información variada relativa a diversos campos, aínda que non sempre se cobre en todos os mapas: procedencia dos datos (número e enunciado das preguntas do cuestionario), outras respostas, realización fonética das variantes, información fonética, significado e fraseoloxía, información adicional, información gramatical e información asociada con outros factores de variación (vixencia das formas, frecuencia de uso, rexistro ao que pertencen...). En moitos casos, cando hai máis dunha resposta nunha localidade, as notas permiten esclarecer se as formas pertencen a rexistros diferentes, se hai algún matiz no significado, se algunha delas está en desuso etc., o que resulta de grande axuda para os investigadores e investigadoras.

O volume péchase cun índice co número e título de mapa e outro das formas da lenda, que permite consultar de forma áxil en que mapa ou mapas se encontra unha variante determinada. Neste sentido, tamén é de grande utilidade a aplicación *Índices do Atlas Lingüístico Galego* (Sousa Fernández), creada no Instituto da Lingua Galega, que posibilita saber en que volume ou volumes figura unha forma.

Somos coñecedoras da dificultade que supón manexar unha cantidade de datos tan elevada e presentalos de forma coherente, polo que só podemos felicitar as persoas que traballaron neste volume polo gran labor realizado. Os datos do ALGa foron fundamentais no proceso de codificación da lingua galega, foron e son a base de numerosos estudos lingüísticos e, aínda que xa pasaron uns cantos anos desde a súa recolla, permiten seguir a coñecer o galego moderno e situalo ao mesmo nivel doutras linguas no contexto románico. Agardamos, con grande interese, a publicación do vindeiro volume.

Referencias bibliográficas

- Álvarez, Rosario e Sousa, Xulio (2017). A investigación sobre a variación lingüística do galego: desde o ALGa ata a actualidade. *LaborHistórico*. 3(1), 63-75. <http://dx.doi.org/10.24206/lh.v3i1.17107>
- Sousa Fernández, Xulio. *Índices do Atlas Lingüístico Galego*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. <http://ilg.usc.gal/indices/>

